

Staatkunde, Nederland in drievoud – Hst. 1 De Veranderende Staat

Constitutionele Monarchie

Toen in 1813 Nederland als eenheidsstaat in het leven werd geroepen, werd de toenmalige prins van Oranje (prins Willem Frederik) gevraagd de rol van Koning te gaan vervullen. Nederland werd daarmee een *constitutionele monarchie*. Al snel werd duidelijk dat dit begrip voor meerdere uitleg vatbaar was. De nieuwe Koning huldigde een tamelijk autoritaire rolopvatting. Hij gaf leiding aan de staat en de ministers waren beschikbaar om in zijn naam de door hem genomen besluiten uit te voeren. Slechts waar de Grondwet expliciet de macht aan een ander toebedeelde achtte de Koning zich onbevoegd. Zijn houding maakte de Koning niet overal geliefd. In het bijzonder de latere afscheiding van België (1831/1839) hing met deze houding van de vorst samen. In Nederland zelf barstte de bom veel later, lang na het vertrek van Willem I als Koning. Veel later ook dan de vaststelling van de nieuwe Grondwet van 1848, welke wel de basis vormde van het verzet tegen de autoritaire houding van de Koning.

De 'bom' waarover het hier gaat is tot ontploffen gebracht door de onafhankelijke rechter. In 1879 heeft deze zich in het Meerenberg-arrest met een beroep op het stelsel van de Grondwet expliciet uitgelaten over de vrijheid en gebondenheid van de Koning in een constitutionele monarchie. Hij stelde vast dat de Koning voor zijn vrijheid geen beroep kan doen op het gegeven dat bepaalde bevoegdheden hem in de Grondwet niet zijn onthouden, maar dat slechts van belang is in hoeverre hem bevoegdheden hem expliciet zijn toegekend. De Koning, zo luidt thans de regel, is slechts bevoegd voorzover deze zich kan beroepen op een in de wet of Grondwet vastgelegde bevoegdheid (legaliteitsbeginsel).

Met het Meerenberg-arrest zien we drie regels van de democratische rechtsstaat samenkomen. Voor alles is een krachtige rol weggelegd voor de onafhankelijke rechter die moet vaststellen wat het geldende recht is. Vervolgens worden de wetgevende en de uitvoerende macht als gescheiden machten opgevat, waarbij de wetgever uiteindelijk bepaalt welke speelruimte aan de uitvoerende macht toekomt. Tenslotte blijkt door de rechter een directe relatie te worden gelegd tussen de scheiding van de wetgevende en de uitvoerende macht en het legaliteitsbeginsel.

We vinden hier al met al een duidelijke bevestiging van de eerdere stelling dat 'de overheid' niet bestaat. Binnen wat wij als 'de overheid' aanduiden spelen meerdere machten een rol. De onderlinge verhoudingen tussen de machten wordt bepaald door een stelsel van controle en verantwoording, waarin de wet de leidraad vormt.